

ПСИХОЛОШКИ И ПОРОДИЧНИ ФАКТОРИ КОЈИ УТИЧУ НА ПОЈАВУ МАЛОЛЕТНИЧКЕ ДЕЛИНКВЕНЦИЈЕ

Ана Р. Славковић¹ и Вукан Р. Славковић²

Сажетак. У овом раду агресивност и делинквентно понашање адолесцената ставља се у контекст развојних турбуленција које могу бити пролазног карактера. Код младе особе која крши законске норме могу постојати потенцијали за здрав развој личности, а недруштвено понашање може бити под великим утицајем развојних карактеристика адолесценције: унутрашњих конфликта, разбукувања раних развојних криза, тешкоћа на интрапсихичком плану које се односе на одвајање од родитеља, кризе идентитета и формирања тзв. негативног идентитета. У даљем тексту разматра се утицај раног развоја детета на формирање склоности ка агресивном понашању, као и утицај породичних фактора на настанак малолетничке делинквенције. На крају аутори закључују да у формирању здраве личности са просоцијалним вредностима највећи значај има правилно васпитање у породици. Ако је у породици постављен здрав темељ за развој личности, извори социјализације и други агенси социјализације тешко да могу да поремете правилан развој у адолесценцији, осим када је реч о урођеној склоности ка формирању психопатских црта личности. У супротном, адолесцент је веома подложен прихватању неадекватних узора и слепом предавању вршњачкој групи, у којој покушава да надомести подршку и блискост коју није добио у породици. Оваква вршњачка група може наметати антисоцијалне вредности и облике понашања као пожељне.

Кључне речи: личност, малолетничка делинквенција, развој личности, породични фактори, понашање, адолесценти.

УВОДНА РАЗМАТРАЊА

Због тешких околности времена у коме живимо (егзистенцијална криза, незапосленост, слаба законска регулатива,

¹ psihologija.ana@gmail.com, Агенција за запошљавање “Мирна кућа”, Београд

² vukanslavkovic@yahoo.com, Висока школа струковних студија за криминалистику и безбедност у Нишу

поремећен систем вредности, промовисање медиокритетних садржаја), агресивност код адолесцената је све израженија. Најчешће агресивност код младих добија форму која подразумева и истовремено кршење закона, па се другим речима назива малолетничка деликвенција.

Под термином делинквенција се подразумева кршење друштвених норми за које су законом предвиђене законске казне. То је шире значење овог термина. Уже и чешће подразумевано значење је кршење законских прописа од стране малолетних лица. Ови преступи могу бити разних врста: физичко насиље, уништавање државне или приватне имовине, провале, разбојништва. Неки стручњаци разликују две категорије делинквената: млади људи из сиромашних и запуштених средина, где је делинквентно понашање веома учестало и представља начин да се дође до основних средстава за живот и махом се не осуђује. Другу категорију чине деликвенти који то постају пре свега из психолошких разлога: они који одрастају у породицама са поремећеном комуникацијом и који постају преступници из протеста према својој околини (према Поро, 1990).

Наука је временом давала све обухватније одговоре на питање како настаје криминална личност, па су у разматрање узети пре свега породични чиниоци, утицај вршањачке групе, медија, школе и других значајних институција, друштвеног система, развијености друштва у целини, социо-економских чинилаца, а показало се да и генетски фактори играју веома значајну улогу. Психолози су акценат стављали на утицај психолошких фактора у настанку малолетничке деликвенције, док су социјалним факторима придавали само секундарни значај. Насупрот томе, социјални теоретичари у први план истичу деловање социо-економских фактора, неуспех у процесу социјализације, као и деловање фактора на ширем друштвеном плану.

У овом раду настојаћемо да расветлимо пре свега значај психолошких чинилаца (који су у спрези са породичним факторима) на настанак малолетничке деликвенције. Преступничко понашање обично почиње још на адолесцентном узрасту и не мора се нужно наставити и у одраслом добу. С обзиром на то, размотрићемо неке специфичности адолесценције као развојног периода које могу допринети појави делинквенције. Настојаћемо да дамо обухватан приказ психичких фактора који доприносе појави делинквенције, са посебним акцентом на утицај породичних чинилаца.

„НОРМАЛНО“ И ПАТОЛОШКО У АДОЛЕСЦЕНЦИЈИ
-АДОЛЕСЦЕНЦИЈА КАО ПЕРИОД „БУРЕ И СТРЕСА“

Веома тешко је оценити шта се у адолесценцији сматра патолошким, које карактеристике у адолесценцији воде развоју патологије, да ли ће адолесцент који испољава неку патологију бити поремећена одрасла особа или је то само пролазна фаза. Једна група психолога и психијатара, претежно психоаналитичке оријентације, Фројд (Freud, 1952), Блос (Blos, 1970), Ајсер (Eisser, 1952), Носпиц (Noshpitz, 1991) сматра да је адолесценција време бурних промена, непредвидивог понашања, осцилација између крајности, регресија и дисконтинуитета. Ови аутори тврде да је адолесцентна криза неизбежна у свакој адолесценцији. Она са собом носи како шансу за даљи развој, тако и могућност за стагнацију и поремећај (према Марковић, 1995).

Класици психоанализе сматрали су да бурне промене у адолесценцији обележава регресија на раније стадијуме развоја. Ову регресију по правилу прати појава нејасних, разноврсних, нестабилних и пролазних психијатријских синдрома за које је скоро немогуће утврдити да ли припадају душевном обољењу које захтева лечење или су одраз интензивних развојних тешкоћа које ће адолесцент просто прерасти (Срна, 1995). Оваква схватања условила су појаву дијагностичких категорија као што су “ адолесцентна криза” или “ реакција прилагођавања у адолесценцији” .

Један од наших аутора сагласних са овим схватањем је Пејовић (1997), који сматра да у свом персоналном експерименту многи адолесценти могу проћи кроз разноврсне кризе или поремећаје, које могу имати и манифестације у виду деликвентног понашања, али потом постати зрели и стабилнији, плаћајући за све то цену кроз патњу, тугу, раздвајање или негирање. Он кризе и менталне поремећаје у адолесценцији посматра као могући креативни процес. Бура адолесцента може бити и стваралачки немир, његов пркос према свему пасивно-конзервативном. Његов немир, испитивање себе и околине и постављање многих дилема, па и асоцијално и недруштвено понашање, изазивају породицу и родитељство, преиспитујући њихове вредности и ауторитет. У овом периоду „буре” дешавају се многе промене и квалитативне реорганизације на неуробиолошком, биохемијском, метаболичком, ендокрином, емоционалном, телесном, карактерном, моралном и духовном плану. Поменути аутор сматра да су узроци менталних проблема у адолесценцији спонтане унутрашње промене, неусклађен развој различитих система и функција,

генерацијски проблеми, неразумевање од стране породице, школе и друштва и егзистенцијано-духовни проблеми.

АДОЛЕСЦЕНЦИЈА КАО ПЕРИОД КОНТИНУИТЕТА

Друга група теоретичара види развој у адолесценцији као континуиран и сматра да су бурне промене реткост, више изузетак него правило. Уколико дође до бурних промена, неусклађености у развоју, противречности, велика је вероватноћа да ће адолесцент и у одраслој доби бити емоционално нестабилна особа (Offer & Offer, 1975, према Срна, 1995).

У прилог овом схватању су и подаци који говоре о томе да се у неким културама на адолесценцију не гледа као на буран и проблематичан период (Mead, 1970; Benedict, 1976) и да је слика о адолесценцији као периоду великих промена и дисконтинуитета у значајној мери мит изазван културом и њеним очекивањима од репертоара улога који нуди (према Врањешевић, 2001).

Према Срни (1995), савремена истраживања изведена у веома различитим срединама увелико руше мит о генералној патогености адолесценције (adolescent turmoil). Како је исти проценат психичких поремећаја карактеристичан и за одраслу популацију, закључак је да адолесценти нису ништа више поремећени него одрасли (Elmen & Offer; Offer & Schornet-Reich, према Срни, 1995).

Након вишегодишње студије праћења једног узорка адолесцената узраста 18-22 године, Офер (Offer, 1975, према Срни, 1995) закључује да већина адолесцената сазрева постепено и континуирано. За мањи број је развојни ток таласаст па захтева нешто већи напор, док свега једна петина младих у свом развоју наилази на оне немире и пометње који су раније приписивани свим адолесцентима.

Мастерсонова емпиријска истраживања (према Срни, 1995) указују на то да је већина адолесцената душевно здрава те да адолесцентне буре у њима продукују у најгорем случају субклиничке знаке анксиозности или депресивности. Насупрот томе, ригидно структуриране личности, (односно, већ поремећена деца) у адолесценцију улазе са високим ризиком од акутног неуротичног слома који може да остави резидуе у облику патолошких црта у одраслом добу. На слабу организацију личности адолесцентни процес има најдраматичније ефекте који се по Мастерсону односе на структурирање хроничних психотичних и психопатских обољења.

Присуство патолошких симптома у адолесценцији према овом становишту није ствар турбулентног развоја, већ указује на психички поремећај као и у сваком другом животном добу. Присталице овог схватања сматрају да поремећени адолесцент у већини случајева постаје и поремећена одрасла особа (Rutter et al, према Срни, 1995).

Током развоја, један од најважнијих развојних задатака које млада особа треба да разреши је проблем идентитета (Ериксон, 1968.). Уколико родитељи инсистирају да адолесцент прихвати идентитет који су они за њега одабрали, могући исход је такозвани “негативни идентитет”, односно модел понашања супротан од онога на коме су инсистирали родитељи, који често подразумева кршење друштвених норми, асоцијално и деликвентно понашање, а који опет не представља самосталан избор, обзиром на то да је неаутентичан и резултат је револта према родитељима (Ериксон, 1976).

Такође, младе особе које су лоше разрешиле ране развојне кризе, а које се односе на основно поверење према спољашњем свету, које одрастају у породицама са поремећеним породичним односима и добијају премало порука о властитој вредности, са мало породичне кохезије, тако да им је отежан доживљај припадности породици, склоне су да се некритички предају вршњачкој групи, слепо извршавају сваки захтев који се пред њих поставља, прихватају антисоцијалне и недруштвене вредности и облике понашања, чине многе преступе и кривична дела, како би се у овој скупини младих доказали и потврдили своју лојалност.

АДОЛЕСЦЕНТНА КРИЗА И ДЕЛИНКВЕНЦИЈА

Према Тадић (2006), адолесцентна криза представља снажнији прекид равнотеже која је предходно постојала између адолесцента и друштвене средине. Примарни узроци те равнотеже су, као што је већ речено, бурне телесне промене, конфликт зависност-независност у односу на родитеље, оживљавање раних конфликта, захтеви (често противречни) које пред младу особу поставља породица и друштвена средина. Биолошке, когнитивне и емоционалне промене могу бити прилика за ново напредовање, свеопшти раст и развој, али и отворити пут ка дубљој разградњи, патолошком развоју и формирању неуроza, психоза и психопатија. Нема јединствене клиничке слике адолесцентне кризе, а поменута ауторка наводи следеће многе облике испољавања. Између осталог, то могу да буду и насилно и деликвентно понашање.

Олга Алексић (1995) истиче да криза може да представља привремено погоршање функционисања личности, проћи спонтано после релативно кратког времена без последица за будуће здравље особе, довести до позитивног обрта и омогућити прогресивнији развој, виши и нови квалитет живота. Насупрот томе, адолесцентна криза може водити дуготрајној регресији, учесталом коришћењу примитивних механизма одбране и формирању поремећаја.

АГРЕСИВНОСТ АДОЛЕСЦЕНАТА У КОНТЕКСТУ ЊИХОВОГ ОДНОСА СА РОДИТЕЉИМА

Базична претпоставка Бандурине и Волтерсове студије (1959, према Devereux, 1960) је да антисоцијална агресија настаје због прекида адолесцентовог тренинга зависности у односу на родитеље, који је основ социјализације. Тренинг зависности (у односу на родитеље) подразумева пажњу и наклоност коју мајка и отац поклањају детету, истовремено поткрепљујући друштвено пожељне облике понашања и чинећи дете осетљивим на њихово одобравање или неодобравање. Учестало одбацивање или недостатак блиског односа са једним или оба родитеља, доводи до прекида адолесцентовог односа зависности према родитељима, што директно доприноси осећању непријатељства и развоју агресивног понашања код младе особе. Деца без мотива зависности имају слабије осећање кривице и савест и недостаје им способност да контролишу агресивна осећања.

Бандура и Волтерс (Bandura & Walters, 1959, према Devereux, 1960) су спровели истраживање тако што су формирали две групе дечака узраста 14–17 година, агресивну и неагресивну. Група агресивних дечака је имала историју агресивних насилних образаца у понашању, и многи од њих су били условно пуштени на слободу. Дечаци из неагресивне (контролне групе) нису били у значајној мери ни агресивни ни повучени. И насилни и ненасилни дечаци потицали су из потпуних породица, били су просечне или изнадпросечне интелигенције, нису живели у крају где има много преступника, нису имали неуротске тенденције повлачења, познате органске болести, нити друге психијатријске поремећаје. Подаци су прикупљени појединачним интервјуисањем дечака и њихових родитеља. Наводимо неке од основних закључака истраживања:

-Није било значајних разлика између ове две групе дечака, с обзиром на мерену особину топлина и осећајност мајке. Ипак,

агресивни дечаци су били, као што то предвиђа теорија социјалног учења, мање зависни од својих очева, осећали су се више одбачени од очева и са њима су проводили мање времена него дечаци из контролне групе.

-Мајке неагресивних дечака из контролне групе имале су чвршће границе обзиром на количину агресивности коју су толерисале и биле доследније у примењивању правила.

-Родитељи дечака из контролне групе нису били склони кажњавању и чешће су користили објашњење као васпитни поступак, док су родитељи агресивних дечака често код њих охрабривали агресивност када је била усмерена ка другој деци, браћи и сестрама, а кажњавали је када је била усмерена ка њима, примењујући физичко и вербално кажњавање и изолацију.

Поткрепљивањем агресивног понашања изван куће и инхибирањем истог у кући (према родитељима) као и моделовањем агресивног понашања кроз физичко кажњавање дечака, родитељи насилних дечака су подстицали премештање агресивности на вршњаке који у знатно мањој мери могу да узврате насиљем (Bandura, Ross & Ross, 1961, према Muuss, 1996). Истраживања других аутора такође указују на чињеницу да што је дете више кажњавано код куће због агресивног понашања, утолико више постаје агресивно у контакту са вршњацима (Sears, Maccoby & Levin, 1976).

Агресивни дечаци су имали више изражену анксиозност зависности, тј. били су мање вољни да траже помоћ од родитеља или вршњака, говоре о својим проблемима, искажу осећања, иако су имали потребу за тим. Осећали су се знатно више одбаченим и изолованим у односу на школу и вршњаке.

Закључак ове студије је да је антисоцијално понашање дечака адолесцентног узраста последица учестале примене физичких и вербалних казни, родитељског одобравања агресивног понашања према вршњацима и недостатка тренинга зависности у односу родитељ-дете.

УТИЦАЈ ПОРОДИЧНИХ ФАКТОРА НА НАСТАНАК ДЕЛИНКВЕНЦИЈЕ

Ишпановић-Радојковић (2005) сматра да агресивност игра кључну улогу у развоју као средство за постизање осећања моћи над другима. Током развоја, дете напредује од директног изражавања агресивности (шутирање, грижење, ударање) ка сублимираним

облицима (игра, спорт, такмичење). Родитељи и други одрасли помажу детету да доживи да је свет у основи сигуран и безбедан, да постоје границе између фантазије и реалности, као и границе у изражавању агресивности. Међутим, ако је дете било сведок или жртва насиља, ова граница између фантазије и реалности се замагљује, а фантазије о телесним повредама и губитку контроле над импулсима се одигравају пред његовим очима. Ова ужасавајућа стимулација не може бити контејнирана унутар менталне структуре, с обзиром на то да дете има слаб капацитет да обради тешка осећања која настају као резултат доживљеног стреса. Као резултат тога, настаје жеља да се поново задобије осећање моћи и контроле, што доводи до обртања пасивног искуства у активан одговор. Уместо да осећа понижење и анксиозност, млада особа може постати насилник.

У настанку малолетничке делинквенције, не треба занемарити утицај културолошких, егзистенцијалних и социо-економских фактора, о којима говоре бројна истраживања. Она указују на то да кршење закона може бити некад и једини начин на који породица долази до прихода. Дете је томе научено у примарној породици, тако да није имало могућност избора, нити од кога да научи како да формира друге изворе зараде који ће му омогућити основне услове за живот (Araujo, Shikida, Nogueira & Ferreira, 2012).

Истраживање Ишпановић–Радојковић на узорку београдских адолесцената (2005) показало је да поменута популација младих има знатно више психичких сметњи у односу на њихове вршњаке у САД, како интернализујућих (соматске тегобе, анксиозно–депресивне сметње, депресивно–повлачеће сметње), тако и екстернализујућих (кршење друштвених норми, агресивност). Она наглашава да је у основи деструктивног понашања често непрепозната депресивност. Говорећи о породици младих особа склоних делинквенцији, поменута ауторка наводи да њу често карактеришу неслога и конфликти, недостатак једног родитеља, недостатак надзора над децом, недовољна емпатија, присуство насиља, везаност за мајку и маргинализација очевог утицаја, избегавање суочавања са проблемима, као и очево насиље у виду кажавања које прати мајчина” заштита”, што ствара простор за избегавање одговорности.

Кроув, Хатенинг и Медник (Crove, Huteninges & Mednick 1972, 1974, према Пејовић, 1997) наводе да је већина особа са девијантним понашањем у својим породицама имала перзистирајуће конфликти са својим родитељима, да су са њихове стране доживљавали неприхваћеност и одбаченост, и да је у њиховим међусобним

односима било много мржње. До истих резултата дошли су у својој студији и Моитра и Мукерџи (Moitra & Mukherjee, 2012). Двоструко већи ризик за појаву малолетничке делинквенције имају деца самохраних родитеља (Coughlin & Vuchinich, 1996; Eitle, 2006).

Тодоровић (2005) сматра да је специфичност делинквената адолесцентног узраста одбацивање вредности и норми владајуће културе и изражавање бунта због занемаривања, насиља и страхова које су доживели у односима са одраслима. Делинквентно понашање је некад покушај да се породица оживи, или трагање за институцијом која ће заменити породицу. Недостају прави узорци за идентификацију у породици, па су узор често негативни филмски вршњаци, јер се у групи вршњака о њима говори са дивљењем. Вуков (1994) наводи да родитељи делинквентних адолесцената могу бити узор за идентификацију, у смислу да млада особа модел понашања који је научила у својој породици преноси у друштво и постаје опасна по њега, иако његова породица може бити неупадљива, споља гледано и без отворене агресије према околини. О родитељима са криминалном историјом као честим узорима за идентификацију код малолетних делинквената говоре и Кохлин и Вучинић (Coughlin i Vuchinich, 1996), као и Фарингтон, Цолиф, Лебер, Стоутамер-Лебер и сарадници (Farrington, Jolliffe, Loeber, Stouthamer-Loeber et al. 2001).

Испитивања делинквентних адолесцената показују да делинквенти често потичу из непотпуних породица, углавном нижег социо-економског статуса. Емоционални развој је успорен, способност вербализације и симболичког изражавања је снижена, осећања не могу да се преведу у речи, већ се изрававају кроз активности које су по правилу импулсивне и испуњене стрепњом, тежње су нејасне, што све заједно представља последицу поремећених породичних односа. У тим породицама је честа појава алкохолизма, физички сукоби међу члановима, скитње и криминогена прошлост појединих чланова. Влада емоционалана хладноћа у односима и недостаје заједништво, јер сваки члан ставља своје интересе у први план. Материјалне ствари су од огромног значаја за укућане (Тодоровић, 2005).

Као последица поремећених породичних односа, али и учешћа одређених генетских фактора, 80% малолетних делинквената има најмање једну психијатријску дијагнозу, док 25% њих има посттравматски стресни поремећај (Moore, Gaskin & Indig, 2013), виши ниво анксиозности, агресивности, проблема са пажњом у

односу на контролну групу адолесцената (Falk, Thompson & Sanford, 2014). Истраживачи су установили да су ове сметње више изражене код делинквената мушког у односу на женски пол (Pechorro, Vieira DN, Poiares & Vieira RX, 2013). Стефановић (1994) поред већ наведених истиче следеће особине родитеља делинквентних адолесцената: склоност понижавању и грубом кажњавању, недостатак топлине, бриге, контроле (сетимо се мишљења Ане Фројд да је изванредан степен контроле и забрана неопходан да би се дете током развоја осећало сигурним!). Емоционална хладноћа родитеља асоцијалних и делинквентних адолесцената често је прикривена моралисањем и интелектуализацијом.

Код деце се не развија осећање припадности ни породици ни ванпородичним групама. Потреба за дружењем се искривљује и усмерава пут типичног делинквентног дружења у адолесценцији - без продубљивања односа и без емоционалног улагања. Односи са вршњацима су површни и испољавају се привремено око неке акције. Поповић и Јеротић (1989) наводе да адолесценти делинквентног понашања често не знају имена својих другова, већ само надимке и да са њима не разговарају, већ само убијају време.

Чланови породице међусобно саобраћају на хаотичан начин. Мисли и осећања се не изражавају слободно и отворено, већ сваки члан породице осећа да оном другом није важно шта он говори (Вуков, 1994). Због недостатака повезаности и блискости, у овим породицама слаби и васпитно-образовна функција, тако да се јавља и васпитна запуштеност и низак ниво образовања. Деца се принудом терају на рад и на успех, без правог ангажовања родитеља који у дружењу са дететом могу најбоље створити услове за усвајање васпитних утицаја.

О узајамној отуђености која влада међу члановима породице делинквентних адолесцената говоре запажања Поповић и Јеротић (1989) чија искуства у раду са поменутом популацијом младих указују на то да они врло ретко или скоро никада не разговарају са члановима породице, не знају шта у кући воле или не воле,“ не оптерећују се” породичним проблемима и правилима, не знају занимања родитеља, нити где су запослени. До сличних резултата дошли су и Моира и Мухарџи (Moitra & Mukherjee, 2012).

Вуков (1994) сматра да велики број породица које имају проблем делинквенције карактерише непотпуност, одсуство једног родитеља, отворени сукоби међу родитељима или чак трајна намера да један другог униште. Сукобљавајући се са друштвеним нормама,

делинквент скреће пажњу на себе и захтева да родитељи своје неангажовање замене укључивањем у његов живот. Делинквентно понашање је бунт против неправедних родитеља, али и вид комуникације са породицом. Тако на пример, ако у породици не постоји повезаност, делинквентно понашање може значити потребу младе особе да се породица уједини. Делинквентно понашање је сигнал потребе за правим ауторитетом који одговара потребама и развојним задацима адолесцента.

Ако резимирамо схватања наведених аутора, можемо рећи да су они сагласни око тога да је делинквентно понашање највећим делом резултат поремећених односа у породици и (несвесно) у функцији преуређења истих. Поменути аутори су истакли, између осталог, изостанак контроле као значајан фактор који доприноси појави делинквенције у адолесценцији. Ипак, вредно помена је и мишљење Вуков (1994) да и претерано наметљив став породице, уз крута правила и непријатељство међу члановима отежава адолесценту формирање идентитета и подстиче га на бунтовништво и одбацивање свих породичних и друштвених норми. То су породице у којима се зачиње делинквентно понашање младих, тим пре, ако један или оба родитеља показују тенденцију ка алкохолизму или кривичним делима.

Феноменолошки посматрано криминалитет малолетника представља интегрални део општег криминалитета. Међутим, с обзиром на специфичност ове врсте криминалитета и његове учиниоце, неопходно га је посматрати одвојено од криминалитета одраслих. Ову специфичност уважава и кривично право, те установљава и посебан кривичноправни положај за малолетног учиниоца кривичног дела.¹ Када се ради о овој категорији учинилаца, казна има улогу споредне, резервне санкције, она је последње средство (*ultima ratio*) која долази у обзир када су исцрпљене све претходне могућности. Према овим учиниоцима кривичних дела примарна је примена васпитних мера, односно алтернативних мера у виду васпитних налога.

Проблем односа између малолетничког криминалитета и криминалитета одраслих је многостран. До ког степена су кривична дела малолетника и одраслих раширена у погледу истих правних

¹ Закон о малолетним учиниоцима кривичних дела и кривичноправној заштити малолетних лица донет је 29. 09. 2005. године, а ступио је на снагу 1. 1. 2006. године, „Службени гласник Републике Србије“ број 85/2005.

категорија? Каријере одраслих учинилаца често су наставак каријере малолетних делинквената. Малолетнички криминалитет треба посматрати на нов начин. Кривично дело има своје значење и своје мотиве који су углавном исти за млађа лица и одрасле, али их треба разликовати, јер су млади мање „потврђени“ у истим злочиначким навикама, подложнији третману и заслужују посебну пажњу због својих година и степена душевног развоја и стања васпитне запуштености (Славковић, 2013).

ЗАКЉУЧАК

У претходним излагањима размотрили смо узајамни утицај између развојних турбуленција у адолесценцији и појаве деликвентног понашања, утицај породичних фактора на настанак деликвенције, као и повезаност између деликвентног понашања и психичких поремећаја.

На основу свега реченог, можемо да закључимо да су многи аутори сагласни око тога да преступничко понашање на адолесцентном узрасту не мора нужно да се настави и у одраслом добу, обзиром да код младе особе која крши законске норме могу постојати потенцијали за здрав развој личности, а недруштвено понашање може бити под великим утицајем развојних карактеристика адолесценције: унутрашњих конфликта, разбуктавања раних развојних криза, тешкоћа на интрапсихичком плану одвајања од родитеља, кризе идентитета и формирања тзв. негативног идентитета. Отуда је од највећег значаја благовремена психолошка помоћ и адолесценту и породици, која ће им помоћи да поново успоставе нарушену равнотежу.

Насупрот томе, друга група теоретичара сматра да присуство патолошких симптома (који се, између осталог, могу манифестовати кроз деликвентно понашање), итекако може указивати на психички поремећај, како у адолесценцији, тако и у одраслом добу, и бити подлога за антисоцијално и деликвентно понашање које се може наставити и у одраслом добу.

Закључак студије коју су спровели Бандура и Волтерс (1959) је да је антисоцијално агресивно понашање дечака адолесцентног узраста последица учесталог физичког и вербалног кажњавања, родитељског одобравања агресивног понашања према вршњацима и недостатка тренинга зависности у односу родитељ-дете (подразумева пажњу и наклоност коју мајка и отац поклањају детету, истовремено

поткрепљујући друштвено пожељне облике понашања и чинећи дете осетљивим на њихово одобравање или неодобравање), што води слабој савести и осећању кривице. Учестало одбацивање или недостатак блиског односа са једним или оба родитеља, доводи до прекида адолесцентовог односа зависности према родитељима, што директно доприноси осећању непријатељства и развоју агресивног понашања код младе особе.

Овде ћемо само укратко навести факторе који највише доприносе настанку делинквенције: рана искуства у којима је преовладала насилност, од које се дете бранило тако што настоји да фантазматски разори објект који га плаши, што доводи до растерећења од физичке напетости; неслога у породици, недостатак једног родитеља, недостатак надзора над децом, недовољна емпатија, присуство насиља, везаност за мајку и маргинализација очевог утицаја, избегавање суочавања са проблемима, очево насиље у виду кажњавања које прати мајчина” заштита” , што ствара простор за избегавање одговорности; непотпуност породице, нижи социо–економски статус; алкохолизам, скитње и криминогена прошлост појединих чланова; емоционална хладноћа у породичним односима, претерано наметљив став породице, уз крута правила и непријатељство.

По мишљењу аутора овог рада, потпуно је неоправдано мишљење многих људи, а поготово лаика за ову проблематику, који тумачећи узроке делинквентног понашања, на прво место стављају поремећен систем вредности у друштву, медије који намећу као узор криминалце и друге људе који су на сумњив начин стигли до богатства, као и чињеницу да управо они заузимају владајућу позицију у друштву, формално или неформално, док су обични грађани често суочени са сиромаштвом и незапосленošћу. Сматрамо да сви поменути чиниоци могу имати утицаја на развој асоцијалног и делинквентног понашања код адолесцената само ако адолесцент одраста у породици са поремећеном комуникацијом, у којој изостају основни елементи правилног родитељства: блискост и топлина, јасна, отворена и директна комуникација, јасна и умерена правила и ограничења која штите дете од онога што је за његов развој штетно, а истовремено му помажу у постепеном осамостаљивању, умерени захтеви, прилагођени могућностима детета или адолесцента, искључиво педагошко кажњавање, указивање на вредности као што су пријатељство, саосећање, уважавање других, праведност, уважавање различитости. У случајевима када овакво правилно родитељство изостане, адолесцент је веома подложен прихватању

неадекватних узора и слепом предавању вршњачкој групи, која може наметати антисоцијалне вредности и облике понашања. Другим речима, ако је у породици постављен здрав темељ за развој личности, извори социјализације и други агенси социјализације тешко да могу да поремете правилан развој, осим када је реч о урођеној склоности ка формирању психопатских црта личности.

ЛИТЕРАТУРА

- Aleksić, O. (1995). *Adolescentna kriza*. U: P. Marković (Ur.), *Adolescentna kriza*. Beograd: Beletra.43-51.
- Araujo, A.F.D., Shikida, C.D., Nogueira, R.P., & Ferreira, F.M.P. (2012). Socio-Economic Determinants of Juvenile Crime among Street Children and Teenagers in a Brazilian State. *Economics Bulletin*, 32(3), 2076-2084.
- Coughlin, C., & Vuchinich, S. (1996). Family Experience in Preadolescence and the Development of Male Delinquency. *Journal of Marriage and the Family*, 58(2), 491-501. doi:10.2307/353512
- Devereux, E.C., Bandura, A., Walters, R.H., & Sears, R.R. (1960). Adolescent Aggression: A Study of the Influence of Child-Training Practices and Family Interrelations. *American Sociological Review*, 25(3), 438-439. doi:10.2307/2092109
- Eitle, D. (2006). Parental gender, single-parent families, and delinquency: Exploring the moderating influence of race/ethnicity. *Social Science Research*, 35(3), 727-748. doi:10.1016/j.ssresearch.2005.06.003
- Falk, D., Thompson, S.J., & Sanford, J. (2014). Posttraumatic Stress among Youths in Juvenile Detention. *Journal of Evidence-Based Social Work*, 11(4), 383-391. doi:10.1080/10911359.2014.897111
- Farrington, D.P., Jolliffe, D., Loeber, R., Stouthamer-Loeber, M., & Kalb, L.M. (2001). The concentration of offenders in families, and family criminality in the prediction of boys' delinquency. *Journal of Adolescence*, 24(5), 579-596. doi:10.1006/jado.2001.0424
- Марковић, П. (1995). Друштво, родитељство и адолесценти. У П. Марковић (Ur.), *Адолесцентна криза*. (str. 7-19). Београд: Белетра.
- Moitra, T., & Mukherjee, I. (2012). Parent – Adolescent Communication and Delinquency: A Comparative study in Kolkata, India. *Europe's Journal of Psychology*, 8(1), doi:10.5964/ejop.v8i1.299

Moore, E., Gaskin, C., & Indig, D. (2013). Childhood maltreatment and post-traumatic stress disorder among incarcerated young offenders. *Child Abuse and Neglect*, 37(10), 861-870. doi:10.1016/j.chiabu.2013.07.012

Muuss, R.E.H. (1996). *Theories of Adolescence*. New York: The Mc Grow-Hill Companies Inc..

Pechorro, P.S., Vieira, D.N., Poiares, C.A., Vieira, R.X., Marôco, J., Neves, S., & Nunes, C. (2013). Psychopathy and behavior problems: A comparison of incarcerated male and female juvenile delinquents. *International Journal of Law and Psychiatry*, 36(1), 18-22. doi:10.1016/j.ijlp.2012.11.003

Sears, R.R., Maccoby, E.E., & Levin, H. (1976). *Patterns of child rearing*. Stanford, Calif: Stanford University Press.

Тодоровић, Ј. (2005). *Васпитни стилови родитеља и самопоштовање адолесцената*. Ниш: Филозофски факултет; Ниш: Просвета.

Враћешевевић, Ј. (2001). *Промена слике о себи - аутопортрет адолесценције*. Београд: Задужбина Андрејевић.

Вуков, М. (1994). *Путеви странпутице породице*. Београд: ГИП „Култура“.

Ериксон, Е.Х. (1976). *Омладина, криза, идентификација*. Титоград: Побједа.

Ишпановић-Радојковић, В. (2005). Насилност адолесцената у насилном окружењу. У: В. Ђурчић (Ur.), *Унутрашња и спољашња реалност адолесцената*. Београд: ИП Жарко Албуљ. 119-126.

Пејовић, М. (1997). *Породица и психопатологија*. Београд: Савремена администрација.

Поповић, М., & Јеротић, В. (1989). *Психотерапија и психодинамика неуроza*. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.

Поро, А. (1990). *Енциклопедија психијатрије*. Београд: Нолит.

Славковић, В. (2013). *Покушај у кривичном праву (Докторска дисертација)*. Ниш: Универзитет у Нишу - Правни факултет.

Срна, Ј. (1995). *Бити или не бити - студија самоубилаштва младих*. Београд: ИП Жарко Албуљ.

Стефановић, И. (1994). Малолетничко преступништво и поремећаји понашања деце и омладине. *Социолошки преглед*, 28(3), 399-408.

Тадић, Н. (2006). *Психијатрија детињства и младости*. Београд: Научна књига.

PSYCHOLOGICAL AND FAMILY FACTORS THAT INFLUENCE THE OCCURANCE OF JUVENILE DELINQUENCY

Ana R. Slavkovic¹ and Vukan R Slavkovic²

Abstract. In this paper, the aggressiveness and delinquent behaviour of adolescents is placed in the context of developmental turbulence that can be temporary. In the case of a young person who violates legal norms, there may be potential for a healthy personality development, and antisocial behaviour can be greatly influenced by the developmental characteristics of adolescence: internal conflicts, reactivation of early developmental crises, intrapsychic difficulties related to separation from parents, identity crisis and forming the so-called negative identity. This paper explores the influence of the early child development on the formation of tendencies towards aggressive behaviour, as well as the influence of family factors on the occurrence of juvenile delinquency. Finally, the author concludes that in forming a healthy personality with prosocial values, the proper upbringing in the family is the most important. If the family has a healthy foundation for personality development, sources of socialization and other socialization agents can hardly disrupt the proper development of an adolescent, except when it comes to the inherent tendency towards the formation of psychopathic personality traits. Otherwise, the adolescent is very susceptible to accepting inadequate patterns and blindly following the peer group, where he tries to obtain the support and intimacy that he has not received in the family. The peer group can sometimes impose antisocial values and behaviours as desirable ones.

Key words: personality, juvenile delinquency, personality development, family factors, behavior, adolescents.

Примљен: 07.04.2019.

Прихваћен: 06.08.2019.

¹ psihologija.ana@gmail.com, Employment agency "Mirna kuca", Belgrade

² vukanslavkovic@yahoo.com, College of Applied Studies for Criminalistic Studies and Security, Nis